

MÁRTON LÁSZLÓ

Az a bizonyos százötven év

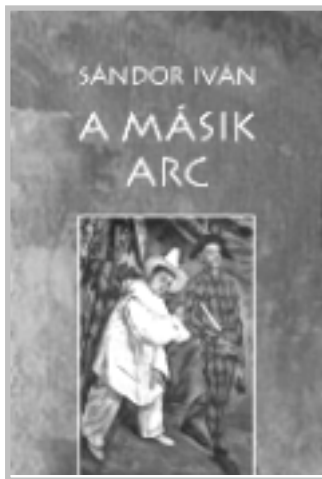
SÁNDOR IVÁN: A MÁSIK ARC CÍMŰ TANULMÁNYKÖTE TÉRŐL

Nem a török hódoltság időszakáról van szó Sándor Iván könyvében, hanem a legutóbbi százötven évről, közelebbi múltunkról, amelynek ismerete nélkül magunkat, saját mai helyzetünket sem ismerhetjük jól. Ennek fontosságára figyelmeztet Sándor Iván, s az önismeret hiányának gyászos következményeit tárja fel. A nagyobb tanulmányokban egy-egy modellértékű trauma elemzésével világít rá a magyar (és a körülöttünk zajló nemcsak-magyar) fejlődés visszasságaira, szükségszerű buktatóira, s próbálja megmutatni, hogy az akkor észre nem vett kiutak hová vezethetnek minket most. A kisebb írások a fiatal magyar demokrácia működéséről, annak zavarairól tudósítanak, valamint arról, hogy a mai zavarokban hogyan köszön vissza a tegnapi és a tegnapielőtt.

Egyszóval: százötven év a mi közös történetünkéből. Van azonban a könyvnek egy belső története is, ez nagyjából harminc évet fog át. Sándor Iván a hetvenes évek elején kezdett intenzíven foglalkozni a magyar történelmi és politikai hagyománnyal, nem függetlenül akkoriban újragondolt regényírói programjától. A jelen kötetben olvasható vizsgálódások és elemzések mögött nagy ívű, sokrétű regények állnak, a regényírói világteremtés mindannyiszor előlről kezdődő küzdelmei és folyamatos gondolkodás a regény műfajának alakulásáról. A könyv egyik fontos felismerése, túl a mindenkori tárgyhoz kapcsolódó felismeréseken, hogy történelmi ügyekben akkor látunk tisztán, ha megteremtjük hozzájuk a megfelelő narratív kontextust, vagyis ha történetként fogalmazzuk meg.

Sándor Iván nem történész, nem is filozófus, viszont gondolkodó ember, íróként különösen az. Továbbá elkötelezett és felelősségteljes állampolgár, aki aggódik a magyar demokrácia vívmányaiért, és aki tudja, hogy az ész nyilvános használata, a higgadt, messzire tekintő, ugyanakkor tárgyyszerű és szókimondó diagnózis, bár sokat nem érhet el közös ügyeinkben, de azért több a semminél, s visszamenőleg, amikor egy későbbi időszak fogja keresni a tanúságtételeket, még a kevésnél is több lehet.

Ilyen tanúságtévő a Tiszaeszlár-tanulmányban Eötvös Károly, a Don-kanyar-tanulmányban Bibó István, az Auschwitz-tanulmányban Tadeusz Borowski és a Gulag-tanulmányban Lengyel József. Nem összehasonlítható személyiségek, ahogy a válság, trauma, katasztrófa, világ-bűncselekmény, amelyre beszámolóik fényt vetnek,

Tiszatáj Könyvek
Szege d, 2001
270 oldal, 1250 Ft

szintén nem összehasonlíthatók. Sándor Iván nem is ezt teszi: nem összehasonlít, hanem összekapcsol, főleg pedig egymás mellé állít. Talál valakit, akinek tanúságtevő szándékát és erkölcsi pozícióját értelmezni tudja, s ezen keresztül építi fel modelljeit.

Ezekből aztán az derül ki, hogy a magyar társadalom már százhusz évvel ezelőtt is, az úgynevezett boldog békeidőkben, egyik napról a másikra meghökkentően sok embertelenséget, embertelen viszonyokat és gondolatokat tudott felmutatni, s hogy azért volt ez így, mert a társadalom fejlődése torz és hazug volt, illetve nem is tudott volna másmilyen lenni. Az derül ki, hogy a szenvedések és a bűnök nem összemérhetők, de a pusztulások igen: példa rá a halálba küldött magyar zsidóság és a halálba küldött második magyar hadsereg. A pusztulásokat követő hazugságok és hallgatások nem összemérhetők, de a katartikus szembenézés hiánya igen. A múlt közös bevallása és lebirkózása nem történt meg, ezért igen valószínű, hogy újabb válsághelyzetekben a régi viselkedési minták élednek fel. Figyelmeztető jelek máris vannak. Ez derül ki.

A kötet régebbi írásai ma már részben kordokumentumok. Nemcsak a tisztaeszleáni per vagy a Don-menti tragédia ismerhető meg belőlük, hanem a lassan puhuló Kádár-rendszer mentalitása is, amellyel Sándor Iván, Németh László és Bibó István tanítványaként, időtálló gondolataik továbbgondolójaként óvatos elszántsággal felvette a harcot. Sándor Iván akkor beszélt a szóban forgó traumákról s főleg az őket környező hazugságokról, amikor ehhez még némi bátorság kellett, és olyan következtetéseket vont le, amelyek átgondolásához és kimondásához ma is kell bátorság. Ezzel együtt, a korai tanulmányokban még eléggé erős a nyilvános észhasználatba vetett remény; majd a kötet kétharmada táján, az 1992-es Bibó-esszétől kezdve, gyorsul az írások ritmusa és gyűlik bennük a csendes kíméletlenség. Az utolsó négy írás olyan politikai publicisztika, amely azzal a ténnyel néz szembe, hogy a politika, amely 1988/89-ben éppen csak elkezdődött, tíz év alatt meg is halt Magyarországon.

Ez a tény azonban nem menti fel az úgynevezett írástudókat, akikből még nem vezet ki a józan ész és a felelősségtudat, az önmagunkkal való szembenézés kötelessége alól. Ez is kiderül Sándor Iván könyvéből. Meg az, hogy a tudomány rögzíti, de a regény megszólítja a történelem némaságát. Merthogy a szerző elképzelései szerint az egész könyv a regényről való beszélgetés szellemét van hivatva ébren tartani.

